

KONSTITUTSIYANING IJTIMOIIY-SIYOSIY AHAMIYATI

Xalilova Gulnigor Sunnatillo qizi

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Tarix yo'nalishi II-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Sayfullayev Behruz Dilshod o'g'li

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

ANNOTATSIYA

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatiga oid huquqlari oliy qadriyat ekanligi qayd qilingan bo'lib, asosiy qonun mamlakatda inson huquqlarini himoya qilish, fuqarolik jamiyati asoslarini rivojlantirish, jamiyat hayotining ijtimoiy-siyosiy sohalarini liberallashtirish va modernizatsiya qilishda mustahkam poydevor sifatida xizmat qiladi. Chunki, konstitutsiya fuqarolarning ijtimoiy va siyosiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadigan huquqiy qomus sifatida uzoq yillar mobaynida tadrijiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Mazkur maqolada ham konstitutsiyaning ijtimoiy va siyosiy ahamiyati, uning rivojlanish xususiyatlari va tamoyillari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: konstitutsiya, qonun, hokimiyat, davlat, erkinlik, huquq, demokratiya, siyosiy institutlar, inson huquqlari.

АННОТАЦИЯ

В конституции записано, что права человека, его жизнь, свобода, честь и достоинство являются высшей ценностью, а основной закон служит прочной основой для защиты прав человека, развития основ гражданского общества, либерализации и модернизации социальной и политической сферы общества. Потому что конституция как правовая энциклопедия, имеющая огромное значение в общественно-политической жизни граждан, на протяжении многих лет шла по пути постепенного развития. В данной статье также говорится о социально-политическом значении конституции, особенностях и принципах ее разработки.

Ключевые слова: конституция, закон, власть, государство, свобода, право, демократия, политические институты, права человека.

KIRISH

Zamonaviy konstitutsiyalarning aksariyati davlatning asosiy tamoyillari, boshqaruv tuzilmalari va jarayonlari hamda fuqarolarning asosiy huquqlari oliy qonunda bayon etilgan bo'lib, ularni oddiy qonunchilik akti bilan bir tomonlama o'zgartirib bo'lmaydi. Ushbu oliy qonun odatda konstitutsiya deb ataladi. Muayyan

konstitutsiyaning mazmuni va mohiyati, shuningdek, uning qolgan huquqiy va siyosiy tartib bilan bog‘liqligi turli mamlakatlarda sezilarli darajada farq qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Konstitutsiyaning universal va aniq ta’rifi mavjud emas. Shunga qaramay, konstitutsiyaning har qanday keng tarqalgan ishchi ta’rifi quyidagi xususiyatlarni o‘z ichiga olishi mumkin. Konstitutsiya – bu quyidagi asosiy huquqiy-siyosiy qoidalar to‘plamidir:

1. Davlatdagi har bir fuqaro, shu jumladan oddiy qonun chiqaruvchi institutlar uchun majburiydir;
2. Siyosiy, ijtimoiy institutlarning tuzilishi va faoliyati, siyosiy tamoyillari va fuqarolarning huquqlarini kafolatlaydi;
3. Keng tarqalgan milliy va xalqaro qonuniylik prinsiplariga asoslanadi;
4. Oddiy qonunlarga qaraganda o‘zgartirish qiyinroq (masalan, uchdan ikki qismini o‘zgartirish uchun ko‘pchilik ovozi yoki referendum zarur bo‘ladi);
5. Kamida inson huquqlari nuqtai nazaridan demokratik tizimning xalqaro tan olingan mezonlariga javob berishi zarur.

Konstitutsiyaning vazifalari esa quyidagilardan iboratdir:

- Konstitutsiya siyosiy hamjamiyat chegaralarini e’lon qilishi va belgilashi mumkin. Bu chegaralar hududiy (davlatning geografik chegaralari, shuningdek, uning boshqa har qanday hududga yoki hududdan tashqari huquqlarga bo‘lgan da’volari) va shaxsiy (fuqarolik) bo‘lishi mumkin.

- Konstitutsiya siyosiy hamjamiyatning prinsiplari va hokimiyatini belgilashi mumkin. Bunda ko‘pincha davlatning asosiy tamoyillari va shakllarini, shuningdek, uning suverenitetini e’lon qiladilar. Masalan, Fransiya Konstitutsiyasida “Fransiya ajralmas, dunyoviy, demokratik va ijtimoiy respublikadir” va “Milliy suverenitet uni o‘z vakillari orqali va referendumlar yo‘li bilan amalga oshiradigan xalqqa tegishlidir” (Beshinchi Fransiya Respublikasi Konstitutsiyasi). Gana Konstitutsiyasida (1992) aytilishicha, “Gana suvereniteti Gana xalqida yashaydi, uning nomidan va uning farovonligi uchun hukumat vakolatlari amalga oshiriladi”.

- Konstitutsiya milliy hamjamiyatning o‘ziga xosligi va qadriyatlarini ifodalashi mumkin. Konstitutsiyalar davlat qurish vositalari sifatida davlat bayrog‘i, gerbi, madhiyasi va boshqa ramzlarni belgilashi, millatning qadriyatlari, tarixi va o‘ziga xosligini ifodalashi mumkin.

- Konstitutsiya fuqarolarning huquq va majburiyatlarini belgilab berishi mumkin. Aksariyat konstitutsiyalarda fuqarolarga tegishli asosiy huquqiy deklaratsiyalar mavjud. Bular ochiq va demokratik jamiyat uchun zarur bo‘lgan asosiy inson huquqlarini (masalan, fikrlash, so‘z, uyushmalar tashkil etish, qonuniy jarayon va

o'zboshimchalik bilan hibsga olish yoki noqonuniy jazodan ozod qilish) o'z ichiga oladi. Ayrim konstitutsiyalar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy huquqlarni yoki ozchilik jamoalarning o'ziga xos huquqlarini ham o'z ichiga oladi.

- Konstitutsiyalar davlat va jamiyatning siyosiy institutlarini tashkil etishi va ularni tartibga solishi mumkin. Shuningdek, ularning tarkibi, vakolatlari va funksiyalarini belgilash, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish vazifasini ham bajaradi. Konstitutsiyalarda hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlarini tashkil etishi universal holatdir. Bundan tashqari davlat rahbari, siyosiy jarayonlarning yaxlitligini ta'minlovchi institutlar (masalan, saylov komissiyasi), hokimiyatdagilar hamda shaffoflikni ta'minlaydigan institutlar (masalan, hisob palatasi, auditorlar, nazorat-taftish organlari, sudlar)ning hisobdorligini ta'minlaydi. Institutsional qoidalar odatda hokimiyatni demokratik taqsimlash va tinch yo'l bilan topshirish mexanizmlarini (masalan, saylovlar) va hokimiyatni suiste'mol qilgan yoki xalq ishonchini yo'qotganlarni boshqaruvdan cheklash yoki chetlatish mexanizmlarini (masalan, impichment protseduralari, ishonchsizlik votumi) taqdim etadi.

- Konstitutsiyalar jamiyatning turli qatlamlari yoki sub-davlat jamoalari o'rtasida hokimiyatni taqsimlashi yoki bo'lishi mumkin. Ko'pgina konstitutsiyalar viloyatlar, hududlar yoki boshqa sub-davlat jamoalari o'rtasida hokimiyatni taqsimlash uchun federal, kvazi-federal yoki markazlashmagan jarayonlarni o'rnatadi. Ular geografik jihatdan aniqlangan bo'lishi mumkin (Argentina, Kanada yoki Hindiston kabi federatsiyalarda bo'lgani kabi) yoki ular madaniy hamda lingvistik jamoalar tomonidan belgilanishi mumkin (masalan, 1994 yilgi Belgiya Konstitutsiyasida geografik mintaqalarga qo'shimcha ravishda avtonom lingvistik jamoalarni tashkil qilish moddasi kiritilgan).

- Konstitutsiyalar davlatning rasmiy diniy o'ziga xosligini e'lon qilishi va diniy va dunyoviy hokimiyat o'rtasidagi munosabatlarni chegaralashi mumkin. Bu, ayniqsa, diniy va milliy o'ziga xosliklar o'zaro bog'liq bo'lgan jamiyatlarda muhim ahamiyatga ega.

- Konstitutsiyalar davlatlarni muayyan ijtimoiy, iqtisodiy yoki rivojlanish maqsadlarini belgilashi mumkin. Bu sud orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar, hukumat uchun siyosiy jihatdan majburiy bo'lgan direktiv tamoyillar yoki majburiyatlar shaklida bo'lishi mumkin.

Konstitutsiyalar huquqiy vosita sifatida: hokimiyatni adolat bilan bog'laydi; qonun ustuvorligini qo'llab-quvvatlaydi; hokimiyatning o'zboshimchaligiga cheklovlar qo'yadi.

Konstitutsiyalar ijtimoiy deklaratsiya sifatida: turli darajadagi jamiyatni tashkil etish va shakllantirishga harakat qiladi; ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarni, madaniy yoki lingvistik siyosatni, ta'lim va tibbiyotni belgilovchi qoidalarni tadbiiq etadi.

Konstitutsiyalar siyosiy qurol sifatida: konstitutsiyalar “oliy hokimiyatni belgilaydi”, “hokimiyatni samarali qarorlar qabul qilishga olib keladigan tarzda taqsimlaydi” va “sog‘lom siyosiy kurashning davom etishi uchun asos yaratadi”. Siyosiy qoidalar davlat institutlari (parlament, ijro etuvchi hokimiyat, sudlar, davlat boshlig‘i, mahalliy hokimiyat organlari, mustaqil organlar va boshqalar) qanday tuzilganligi, ular qanday vakolatlarga ega ekanligi va bir-biri bilan qanday bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Ma'lumki, tarixiy taraqqiyot davomida 2 ta konstitutsiyaviy yo‘nalish yuzaga kelgan: protsessual va retseptiv. Ushbu ikki turdagi konstitutsiya o‘rtasidagi farqlar hujjatning mazmuni va maqsadlari bilan bog‘liqdir.

Protsessual konstitutsiya davlat institutlarining huquqiy va siyosiy tuzilmalarini belgilaydi hamda demokratik jarayonlar va insonning asosiy huquqlarini himoya qilish maqsadida hukumat hokimiyatining qonuniy chegaralarini belgilaydi.

Retseptiv (Ta'kidlovchi) konstitutsiya esa davlatning asosiy funksiyasiga urg‘u beradi. U fuqarolarning umumiy qadriyatlarini va intilishlariga asoslangan jamiyat deb hisoblanishi mumkin bo‘lgan jamoaviy tasavvurni taqdim etadi. Bu konstitutsiyaning ijtimoiy, huquqiy va siyosiy mazmunining mafkuraviy shakliga ko‘proq e’tibor qaratishida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Demokratik konstitutsiyaviy tuzumni barpo etish uzoq davom etadigan jarayon ekanligini avvalo tan olish zarur. Konstitutsiyaviy matnni ishlab chiqish muammoning faqat kichik bir qismidir. Shuningdek, konstitutsiya siyosiy-ijtimoiy institutlar, ularning tartiblari va qoidalarini (tayyorgarlik bosqichi) belgilashi zarur. Konstitutsiyaga huquqiy kuch berish (ratifikatsiya qilish, qabul qilish) va eng muhimi, konstitutsiyaga sodiqlik bilan amal qilish hisoblanadi.

Konstitutsiyaviylik insoniyat sivilizatsiyasining eng asosiy yutuqlaridan biridir. Konstitutsiyaviy boshqaruvni o‘rnatgan va uni saqlab qolishga muvaffaq bo‘lgan davlatlarda fan-texnika taraqqiyoti, iqtisodiy rivojlanish, madaniy yuksalish, inson farovonligini ta'minlash yuqori darajada bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ghai Yash. “Chimera of constitutionalism: State, economy and society in Africa”, Lecture, 2010.

2. Lutz Donald S., Principles of Constitutional Design. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
3. Viroli Maurizio. Republicanism. New York: Hill and Wang, 2001.
4. Sayfullayev, B. (2022). AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA DASTURIY MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQRISHDA XALQARO HAMKORLIK: O ‘ZBEKISTON VA HINDISTON MISOLIDA. *AXBOROT-KOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARI VA TELEKOMMUNIKACIYALARI SO‘HASIDA*.
5. Sayfullayev, B. (2022). ЎЗБЕКИСТОН-ҲИНДИСТОН: СТРАТЕГИК ШЕРИКЧИЛИКНИНГ ЯНГИ ФОРМАТДА РИВОЖЛАНИШИ. *ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР САММИТИ*.
6. JO‘RABOYEV, N. Y., & SAYFULLAYEV, B. D. O. G. L. (2021). KO‘HNA VA NAVQIRON TOSHKENT BOZORLARI. In *Uzbek Conference Publishing Hub* (Vol. 1, No. 01, pp. 83-86).
7. Sayfullayev, B. D. (2023). UZBEKISTAN-INDIA: TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF LITERARY RELATIONS. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(09), 11-15.
8. Сайфуллаев, Д., & Сайфуллаев, Б. (2020). О научном исследовании двусторонних отношений Узбекистана и Индии. *Восточный факел*, 3(3), 139-144.
9. SAYFULLAYEV, B. (2024). O ‘ZBEKISTON VA HINDISTON O ‘RTASIDA DIPLOMATIK ALOQALAR O ‘RNATILISHINING HUQUQIY ASOSLARI. *News of the NUUz*, 1(1.5. 1), 22-25.
10. Sayfullayev, B. (2021, November). From the history of cultural relations between Uzbekistan and India. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 57-60).
11. Paul Ellen Frankel, Miller Fred D. Jr. and Paul, Jeffrey (eds.). *What Should Constitutions Do?*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.